

VERTAILEVASTI DEFINIITTISYYDESTÄ

Andrew Chesterman *On definiteness. A study with special reference to English and Finnish.* Cambridge University Press, Cambridge 1991. 205 s. ISBN 0-521-39194-6.

Kun puhutaan sellaisesta vaikeasti hahmotettavasta kielenalueesta kuin definiittisyys, on teoriankaan vaikea olla yksinkertaista. Andrew Chestermanin teos *On definiteness* keskustelee kuitenkin selkeästi ja helpotajuisesti aikaisempien definiittisyysteorioiden kanssa ja rakentaa synteesiä entisestä tutkimuksesta omien pääteesiensä lisäksi. Onko kyse tosiaankin ja loppujen lopuksi vain siitä, kuinka ja milloin puhuja saattaa kuulijansa tunnistamaan referentin?

Chestermanin lähtökohtana on tarkastella definiittisen tai indefiniittisen tulkinnan muodostumista englannin kielen artikkelisysteemin pohjalta. Englannin kielen artikkelien käytön kuvaukseen hän yhdistää esityksen suomen kielestä, kielestä jossa ei ole artikkeleita ja jossa ilmauksen definiittisyys tai indefiniittisyys ilmenee joillakin muilla tavoin. Teoksessa pyritään luonnehtimaan definiittisyyttä monitahoisena ilmiönä: Chesterman painottaa, että definiittisyyttä sumearajaisena käsitteenä on mahdotonta pelkistää jyrkäksi kahtia-jaoksi, binaariseksi joko–tai-jaotteluksi.

Teos koostuu yhdeksästä luvusta, joista luvut 2–4 käsittelevät englantia. Luvussa 2 Chesterman esittää kriittisen koosteen definiittisyyteen liittyvästä tutkimustraditiosta, josta mainittakoon muun muassa Searle (1969) sekä Christophersen (1939) ja Jespersen (1949), jotka esittivät ajatuksen tuttuudesta ja sen skalaarisesta luonteesta. Tämä teoria on kuitenkin ollut liiaksi riippuvainen käsityksestä, että määräisen viittauksen taustalla on jotakin aikaisemmin omaksuttua tietoa. Tässä suhteessa Hawkinsin (1978) kehittämä paikannettavuusteoria on astetta kattavampi ja tarkempi.

Teoksessa definiittisyys käsitetään esimerkkiaineiston ja aikaisemman tutkimuksen perusteella yläkäsitteeksi, joka sisältää joukon semanttisia oppositioita, jotka puolestaan ovat erityisen keskeisiä määräisyys-tulkinnan kannalta. Englannin kielen osalta definiittisyys koostuu kolmesta erillisestä osiosta: paikannettavuudesta puhujalle ja kuulijalle yhteisessä viitejoukossa, inklusiivisuudesta sekä ekstensiivisyydestä. Näistä kaksi ensimmäistä osatekijää ovat peräisin Hawkinsin paikannettavuusteoriasta. Teorian mukaan määräisen muodon käyttö perustuu siihen, että referentti voidaan paikantaa johonkin puhujalle ja kuulijalle yhteiseen viitejoukkoon, joka voi olla edeltävä keskustelu, meneillään oleva puhutilanne, referenttiin liittyvä assosiaatio tai yleinen tieto maailmasta. Inklusiivisuus puolestaan liittyy siihen, viitataan referentin koko alaan. Hawkins luonnehtii jakoa oppositiolla kaikki vs. ei-kaikki. Suomen kielessä inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden ilmaisukeinona on nominatiivin ja partitiivin sijavaihtelu. Esimerkkilauseellaan *The Americans have reached the moon* Chesterman haluaa kuitenkin korostaa, että inklusiivisuus on tarkoituksenmukaisempaa määrittellä merkitsemään »pragmaattisesti kaikki», toisin sanoen niin, että kyse on pikemminkin kokonaisuudesta kuin sen joka jäsenestä.

Kolmas tekijä, ekstensiivisyys, ei saa lainkaan vastinetta suomen kielessä, koska se liittyy pinta-artikkelittomien tarkoitteiden abstraktisuuteen; syväartikkelit »zero» ja »null» kertovat maksimiekstensiivisyydestä, jolloin referenssi on sanan kannalta mahdollisimman laaja-alainen. Kaikkiaan Chestermanin artikkeliparadigma käsittää

englannin kielessä esiintyvät viisi artikkelia: *the*, *a*, painoton *some* sekä syvärakenteen artikkelimuodot »null» ja »zero». Esimerkkejä »null»-tyypistä ovat ilmaukset *to go by bus*, *face to face*, *be in bed*, joissa artikkelia ei käytetä. »Zero»-tyyppisiä ovat muun muassa *Lions are noble beasts* ja *There was water all over the floor*, joissa artikkeli puuttuu monikon tai ainesanan edeltä. Tällainen teoreettinen lähestymistapa on siinä mielessä käyttökelpoinen, että sen avulla myös erisnimet voidaan käsitellä tavallisten substantiivien rinnalla ja että se antaa selityksiä myös poikkeustapauksina pidettyihin artikkelien käyttötapoihin. Artikkelien käyttö ei kuitenkaan voi perustua vain loogisiin merkityksiin silloin, kun tehdään oletuksia puhujan ja kuulijan kyvyistä ymmärtää paikannettavuutta ja inklusiivisuutta; pragmaattisin perustein tehty tulkinta on aina etusijalla.

Viides luku aloittaa jakson, jossa asetetaan suomen kieli definiittisydentutkimuksen kehykseen. Chesterman esittelee suomen kieltä tuntemattomille vieraskielisille lukijoille suomen sijajärjestelmän (lähinnä nominatiivin/akkusatiivin ja partitiivin käyttöyhteyksiä) sekä jaollisuuden käsitteen. Lukijalle selviää, ettei suomen kielessä ole artikkeleita, vaan että definiittisyyttä ilmaistaan tai se voidaan päätellä monenlaisilla keinoilla. Ongelmana on ottaa selvälle, millaisia nämä keinot ovat, miten ne suhteutuvat toisiinsa sekä millainen asema definiittisyyden kategoriolla suomen kielessä ylipäätään on. Chestermanin valitsema tutkimusmetodi on verrata suomen kielen lauseita englanninkielisiin käännösvastineisiin. Tekijän tarkoituksena on ensin ottaa esille muutamia kielen keinoja, joiden perusteella lukija tai kuulija voi tehdä päätelmiä ilmauksen definiittisyydestä tai indefiniittisyydestä. Tällaisia keinoja ovat sija-taivutus, sanajärjestys, tarkennesanojen (»function words») käyttö sekä konteksti.

Nämä ovat tutkimusongelman ratkaisemiseksi laadittuja hypoteeseja, joita luvuissa 6 ja 7 pyritään testaamaan.

Luvussa 6 syvennyttään kuitenkin ensin aiempaan tutkimukseen, jota aiheesta on suomen kielestä tehty. Päähuomio kiinnitetään Paavo Siron (1957, 1964) esittämään teoriaan notiivisesta ja kvantitatiivisesta spesieksestä sekä sen aiheuttamaan keskusteluun ja kritiikkiin kuluneiden kolmen vuosikymmenen aikana.

Siron analyysin mukaan on olemassa kaksi semanttisesti erillistä spesiestyyppiä, joilla kummallakin on omat ilmaisukeinonsa. Kvantitatiivinen spesies ilmenee subjektin sijanvaihtelun myötä niin, että nominatiivisubjekti tarkoittaa määrälukuista ja partitiivisubjekti epämääräistä joukkoa. Notiivinen spesies liittyy siihen, viitataan ko tuttuun vai tuntemattomaan tarkoitteeseen; notiivisen spesieksen ilmaisukeinoja ovat sanajärjestys ja painotus. Ristiintaulukoinnin esimerkkejä ovat lauseet *Maito on kannussa* (def. kvant. ja def. not.), *Minulla on uudet hampaat* (def. kvant. ja indef. not.), *Sitä maitoa on kannussa* (indef. kvant. ja def. not.) sekä *Kannussa on maitoa* (indef. kvant. ja indef. not.). (Esimerkit Hakulinen ja Karlsson 1979.)

Ongelmia ovat kuitenkin aiheuttaneet sellaiset lauseet kuin *Koulussa on huonot opetusvälineet* ja *Suomessa on kylmät talvet*, joissa monikon nominatiivissa olevat subjekti-NP:t ovat eksistentiaalilauseessa tai omistusrakenteessa. Kyse on siitä, voidaanko niiden tarkoitteita pitää jaottomina vai jaollisina kokonaisuuksina. Itkonen (1976, 1980) mukaan kyseiset NP:t tarkoittavat jaottomia kokonaisuuksia, koska jaollisuudesta kertovaa *kaikki*-kvanttoria ei lauseisiin voi lisätä. Itkonen huomauttaa myös, että kun jaottoman yksiköllisen subjektin kanssa predikatiivadjektiivi on yleensä nominatiivissa (*Auto on uusi*) ja jaollisen kanssa adjektiivi on partitiivissa (*Vesi on*

kylmää), niin kyseisten ongelmatapausten NP:t käyttäytyvät jaottomien substantiivien tavoin (*Opetusvälineet ovat huonot*). Tämä tukee Itkosen väitettä siitä, että mainitunlaiset NP:t viittaavat jaottomiin kokonaisuuksiin, jolloin Siron ehdottama kvantiteetti- jaottelu ei päde eikä yhdistelmä kvantitatiivisesti definiittinen mutta notiivisesti indefiniittinen spesies olisi mahdollinen. Chesterman yhtyy Itkosen kritiikkiin.

Toinen perinteisesti kiistelty kohta on esimerkkilause *Tämän sarjan osia on sitojalla*, jossa Siron mukaan *osia* olisi tulkittava genetiivin ja lauseenalkuisen asemansa takia notiivisesti definiittiseksi, mutta partitiivin takia kvantitatiivisesti indefiniittiseksi. Useat tutkijat (mm. Tuomikoski 1969 ja Chesterman jo 1977) ovat huomauttaneet, ettei *osia* voi olla notiivisesti definiittinen, koska emme voi tietää, mistä nimenomaisista osista on kyse. Chesterman toteaa, että koska partitiivi ei voi viitata tunnettuun referenttiin, yhdistelmä notiivisesti definiittinen mutta kvantitatiivisesti indefiniittinen spesies on sekin loogisesti mahdoton.

Kun englantia ja suomea tarkastellaan rinnakkain, voidaan olettaa, että definiittisyyden ilmaiseminen olisi piirteenä semanttinen universaali. Molemmissa kielissä osoittautuu tärkeäksi analysoida definiittisyyttä komponenttien kautta. Englannissa komponentteja ovat jo mainitut paikannettavuus, inklusiivisuus ja ekstensiivisyys, suomen kielen definiittisyyden osat puolestaan ovat Chestermanin mukaan +/- tunnistettava referentti sekä +/- totaalinen määrä. Suomen kielessä kvantiteetin ilmaisu on definiittisen vaikutelman kannalta tärkeämpi komponentti kuin englannissa. Spesies-käsitteen käytöstä Chesterman haluaa luopua; se jää edelleen liian epäselväksi termiksi.

Chestermanin lähestymistapa definiittisyyteen on monia muita teorioita moni-

tahoisempi: koska definiittisyys ei ilmiönä ole yksitahoinen ja tarkkarajainen, ei sen kuvauskaan voi sitä olla. Lähtökohtana on, että definiittisyys on niin semantiikan kuin pragmatiikan asia. Definiittisyyteen vaikuttavat monet syntaktiset ja semanttiset piirteet siten, että toisen kielen piirteen vaikutus referentin definiittisyyteen voi kumoutua, jos rakenteessa on jokin toinen, eri tavoin definiittisyyteen vaikuttava kielenpiirre. Chesterman päätyykin esittämään hierarkkista definiittisyysmallia: yksi kielen piirre voi kumota toisen, ja lopulta — ja ennen kaikkea — definiittisyystulkintaan vaikuttaa vielä konteksti.

Keskeistä Chestermanin definiittisyyskäsityksessä on myös se, että hän pitää läpi teoksen tarkasti erillään definiittisyyden, informaatorakenteen ja temaattisen rakenteen. Etenkin rajan piirtäminen informaatorakenteen ja definiittisyyden väliin on hyvä muistutus siitä, että kyse on pitkälti myös pragmatiikasta. Informaatorakenteessa — kysymyksessä siitä, onko jokin lausuman osa uusi vai annettu — näkökulma on aina puhujan, joka päättää siitä, mitä esittää tuttua, mitä uutena. Definiittisyys on puolestaan puhujan ja kuulijan yhteispeleä: paitsi että puhujalla on mahdollisuus valita ilmauksensa sen mukaan, haluaako hän kuulijan tunnistavan referentin (*Matti muuten soitti / Yksi poika muuten soitti*), on myös kuulijalla oltava valmiuksia tunnistaa referentti. Kyse on tietenkin myös erosta siinä, millä kielen tasolla liikutaan. Definiittisyys on referenttien, ei vaikkapa kokonaisten lauseiden ilmiö. Lauseparissa »Kaapista tuli mies. Se oli *sinun isäsi*.» on *sinun isäsi* diskurssin tasolla uusi, mutta definiittinen ilmaus. Tokihan kuulija yhdistää ilmauksen juuri tiettyyn isään.

Tarkasteltaessa Chestermanin käsitystä definiittisyyttä aiheuttavien piirteiden hierarkkisuudesta palataan jälleen pragmatiikasta semantiikkaan ja syntaksiin. Suomen

kielessä on monia sellaisia piirteitä, joiden voidaan tietyissä yhteyksissä katsoa tekeväen ilmauksista definiittisiä. Yksinkertaisia definiittisyyskoneita ne eivät kuitenkaan ole. Esimerkiksi partitiivi voi joissain tapauksissa liittyä referentin indefiniittisyyteen (*Söimme eilen juustoa/juuston*). Toisaalta NP:n partitiiviin voi olla muitakin, täysin syntaktisia syitä. Partitiivi lauseessa *En syönyt eilen juustoa* ei välttämättä kerro indefiniittisyydestä sen paremmin kuin definiittisyydestäkään. Teoksessa pohditaan toki huolellisesti suomen kielen lauseopeissa käsiteltyjä sijamuotojen (esim. genetiivin ja partitiivin) ja definiittisyyden yhteyttä, mutta yksittäisten huomioiden lisäksi Chesterman pyrki katsomaan myös ongelmien suhteita yleisemmin.

Alimpana Chestermanin esittämässä hierarkiassa on sanajärjestys, jolla hän tarkoittaa lähinnä sanajärjestyksen ja informaattiorakenteen vahvaa korrelaatiota: tuttu alussa, uusi lopussa. Informaattiorakenteella ja definiittisyydelläkin on siis yhteys, mutta tuttua ja definiittistä tai uutta ja indefiniittistä ei voi samastaa. Yhteys kumoutuu Chestermanin mukaan silloin, kun definiittisyyteen vaikuttaa jokin ylemmällä hierarkiassa olevista kielen piirteistä.

Hierarkian toiseksi alimman tason muodostavat Chestermanin mukaan ns. itsestään selvästi definiittiset ilmaukset kuten uniikit (esim. *aurinko*) ja erisnimet. Koska vaikkapa joulupukkeja lienee maailmassa ainakin jonkin käsityksen mukaan vain yksi ja ainoa, on ilmaus *joulupukki* usein definiittinen; voihan puhuja olettaa kuulijankin ymmärtävän, kenestä tässä nyt oikein on kyse. Koska kyseessä on kuitenkin vasta hierarkian toinen taso, on olemassa kielen piirteitä, joiden mukanaolo lausumassa kumoaa säännön uniikkien ja erisnimien definiittisyydestä.

Yksi tällainen piirre — ja hierarkian kolmas taso — on eräiden pronomien

käyttö. *Joulupukki* on indefiniittinen lauseessa *Eräs joulupukki käveli tiellä*. Tyypillisiä ilmauksen definiittisyyteen vaikuttavia pronomineja ovat esimerkiksi *se*, *joku* ja *eräs*. Fennistiikassa juuri tämä luokka on kenties yksi definiittisyyden keskustelluimpia aiheita. Onhan juuri näiden pronomien käytössä paljon artikkelikielten kaltaisia piirteitä (*se*-pronominin artikkelimaisuudesta esim. Laury 1996). Chestermanin kanta siihen, onko suomi artikkelikieli tai tulossa sellaiseksi, on melko maltillinen: suomen kielen tavassa käyttää kyseisiä pronomineja on toki paljon samaa kuin monien kielten artikkeleiden käytössä, mutta useimpien artikkelimääritelmien mukaan ne eivät vielä sellaisia ole. Suomen kielen *se*, *joku* ja *eräs* -pronomineilla on nominien edessä esiintyessään usein myös muita funktioita kuin tunnettuuden osoittaminen. Niiden käyttö ei myöskään ole pakollista samalla tapaa kuin artikkelikielten artikkeleiden. Kaikkiaan eroja artikkelikieliin on Chestermanin mukaan niin tyylillisissä seikoissa kuin funktioissakin.

Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö suomen kielen pronomien artikkelimaisuuden ja artikkelimaistumisen tutkiminen olisi mielenkiintoista — päinvastoin. Myös Chesterman pohtii useita mielenkiintoisia pronomien artikkelimaisia piirteitä unohtamatta sitä, että puhe- ja kirjakielen käytänteet ovat muotoutuneet kovin erilaisiksi.

Pronominien *se*, *eräs* ja *joku* merkityskään ei siis ole ehdoton. Niiden ohi voivat definiittisyyteen vaikuttaa esimerkiksi kielipilliset sijat; esimerkiksi *niitä autoja* on monessa ilmauksessa indefiniittinen lauseke. Vaikuttavia piirteitä on monia ja ilmauksen definiittisyydestä ohjaa loppujen lopuksi niin tekstin sisäinen kuin ulkoinenkin konteksti. Konteksti ja esimerkiksi puhujan ja kuulijan yhteinen tietopiiri ovat puolestaan niitä kysymyksiä, joita tämän-

kaltaisella tutkimuksella ei juuri tavoiteta. Definiittisyystutkimuksen edistämiskysymyksiä onkin jatkossa muun muassa se, minkälaisella sitten tavoitetaan.

Yksi Chestermanin definiittisyysesityksen viisauksista on se, että ilmiön kaavamaisuuteen ei pidä uskoa, mutta jotakin järjestystä, kuten hierarkiaa, sekavaan kenttään sentään on saatavissa. Se, kuinka suuri osa tutkimuksen rauhallisesta hierarkiasta saavutetaan sillä, että lähtökohtana on ongelma aineiston sijaan, on arvailujen varassa. Yksi definiittisyysteorioiden suurimmista ongelmista kun on se, että ne selittävät perin pienen osan autenttisten tekstien tapauksista. Poimimalla vaikkapa romaani-tekstien substantiiveja ja jaottelemalla niitä luokkiin on lähes mahdotonta saada aikaan kaunista taulukkoa definiittisistä ja indefiniittisistä ilmauksista sekä niistä kielen piirteistä, jotka aiheuttavat kunkin referentin kuulumisen tiettyyn luokkaan. Referenteissa on paljon luokkien rajatapauksia, syissä puolestaan lukuisia monitulkintaisuuksia. Eikä syytä ilmauksen definiittisyyteen tai indefiniittisyyteen aina edes saada selvitettyksi. Teorioiden ulkopuolella liikkuvasta esimerkistä käyvät vaikkapa tarkoituksia kuvaavat *se* + sivulause -rakenteet. Tuolloin *se* voi olla rakenteessa ilmaismassassa tunnettuutta tai puhtaasti kieliopillisena merkitsimenä, mutta myös jostain aivan muusta semanttisesta syystä.

Definiittisyystutkimus on monitahoista, muttei loputtoman sekavaa tai mahdotonta, vakuuttaa *On definiteness*. Uusilla ajatuksillaan ja keskusteluillaan vanhan kanssa teos setvii mainosti fennistiikassakin perin mutkikkaaksi osoittautunutta kielenilmiötä — niin, että lukijakin tietää, mistä puhutaan. ■

HENRIIKA PIIRAINEN
LAURA VESA

Sähköposti: hp63732@uta.fi
laura.vesa@helsinki.fi

LÄHTEET

- CHESTERMAN, ANDREW 1977: Definiteness in Finnish. – Papers and studies in contrastive linguistics 7 s. 111–120.
- CHRISTOPHERSEN, PAUL 1939: The articles. A study of their theory and use in English. Munksgaard, Copenhagen.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAWKINS, JOHN 1978: Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction. Croom Helm, London.
- ITKONEN, TERHO 1976: Erään sijamuodon ongelmia. Opuscula instituti linguae Fennicae, Universitas Helsingiensis, 53. Helsinki.
- 1980: Spesies suomessa ja germaanisissa kielissä. – Virittäjä 84 s. 27–38.
- JESPERSEN, OTTO 1949: A modern English grammar on historical principles. Part VII: Syntax. Allen and Unwin, London.
- LAURY, RITVA 1996: *Sen* kategoriasta — onko suomessa jo artikkeli? – Virittäjä 100 s. 162–181.
- SEARLE, JOHN 1969: Speech acts. Cambridge University Press, Cambridge.
- SIRO, PAAVO 1957: Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. – Virittäjä 61 s. 181–190.
- 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja Oy, Helsinki.
- TUOMIKOSKI, R. 1969: Asemoisilmaustemme luokittelusta. Suomi 114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.